

Szeretnék emléket állítani nemcsak az erdélyi, hanem az egyetemes 1956-nak, valójában a XX. századi egyetemes magyar történelmet írom – mondta a Demokratának Tófalvi Zoltán marosvásárhelyi író, történész.

– Milyen emlékei vannak 1956-ról?

– Korondon mindenki a falu két rádióján függött, esténként pedig a fonóban a háborút és a szovjet hadifogságot megjárt férfiak tervezgették, hogy miként lehetne átszökni a román–magyar határon, hogy tevékenyen segítsék a magyar forradalmat. Ezt négy, 15-16 éves baróti fiatal próbálta meg Moyses Márton vezetésével 1956. november 9-én. Ő és Kovács János eltértek, azonban Józsa Csabának és Bíró Benjáminnak sikerült eljutnia Debrecenig, ahol örökbe fogadták őket és beírták az iskolába. Az AVH persze letartóztatta és akkor, amikor úgy tűnt, rendkívül feszült a román–magyar kapcsolat, a legnagyobb egyetértésben 1957. március 15-én Ártádnál átadta őket a Szekuritaténak. A rögtönítélő bíróság Benjámin három és fél évi, Csabát három évre ítélte.

– Négyük közül Moyses Márton sorsa vált ismertté.

– Igen, de ezt akkoriban még alig tudta valaki. Ő valóban 1956 hőse, hiszen a börtönben, hogy ne tudjanak belőle valomást kicsikarni, a rabruhájából kiszedett erősebb szállal levágta a saját nyelvét. Kínjait csak növelte, hogy akadt orvos, aki ott helyben, érzéstelenítés nélkül visszavarrta. Szenvedései ezzel még nem értek véget. Amikor 1970. február 13-án Brassó főterén benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta magát, csak három hónapig tartó iszonyatos szenvedés után hunyt el, mert vallatói hatvan flakon vért adtak neki, hogy életben tartsák a remélt vallomása miatt.

– Ön a periratokat kutatja. Mennyire hitelesek a vallomások?

– A levéltári kutatásokra 2001 és 2002 fordulóján kaptam engedélyt. Ekkor két dologgal szembesültem. A valóság és az emlékek között sokszor igen nagy az eltérés, hiszen amikor egy fiatalembert letartóztatnak és hónapokon át éjjel-nap-

Erdély mártírjai

pal vallatják, kínozzák, fenyegetik, hogy behozzák a testvérét, szüleit, feleségét és kinyírják őket, a szomszéd szobából magnóról még halálhörgést, jajgatást is bejátszanak, akkor érthető, hogy erre az időszakra emlékszik a legkevésbé. Másfelől iszonyú mennyiségű periratról van szó, hiszen egyedül a Szoboszlai Aladár római katolikus plébános nevével jelzett politikai per dokumentációja harmincezer oldal.

– **Elképészto terjedelem.**

– És ez nem minden, hiszen jelenleg az Erdélyi Magyar Ifjak Szervezete peranyagát vizsgálom, ami százezer oldal. A magyarországi közvélemény és a történészszakma egyáltalán nem tudott ezekről, hiszen Romániában nem dörögtek a fegyverek, tankok nem dübörögtek, és még bizonyos 56-os elítéltek is azt mondták, hogy elszórt szervezkedéseken kívül Erdélyben nem történt semmi. Én ennek az ellenkezőjét próbálom bizonyítani, hiszen csak a magyar forradalom és nemzeti szabadságharc, ahogyan a hat évre ítélt Páskándi Géza Kossuth-díjas író fogalmazott, valamint az 1955-ös genfi konferencia hatására négy tervet dolgoztak ki az erdélyi kérdés megoldására.

– **Vegyük sorra!**

– A már említett Szoboszlai Aladár a Keresztény Dolgozók Pártjának programját dolgozta ki és úgy gondolta, hogy Romániában is többpártrendszeren alapuló választások lesznek. Elképzelése szerint az erdélyi kérdés megoldására létre kell hozni egy laza román–magyar államszövetséget, amelyhez később Ausztria is csatlakozna. Csak a hadügy, külügy, pénzügy lett volna közös, de nem számarány szerint, hanem egyenlő súllyal. Ez a terv lett a legnagyobb politikai per az 1950-es évek végén Romániában, kétszáz személyt letartóztattak, ötvenhetet elítéltek, tízet 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáté temesvári börtönében ki is végeztek.

– **Mintha ez a terv egy kissé a romantika világába tartozna.**

– A másik elképzelést én is járhatóbbnak tartom, amit Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész fogalmazott meg. Olyan kantonális megoldásra gondolt, amelyben a kanton határa nem azonos a nyelviével. A szórvány megnevezés ellen is fellépett, mert elbizonytalanítja az ott élőket. Amikor letartóztatták, parókiáján megtalálták azt a lapot, amelyet a Szabad Európa Rádió adott ki és Magyarországra, illetve a határ menti körzetekbe az 1954-ben indított léggömbakcióval juttatott el. A nyugati demokrácia alapelveit részletező újságokat léggömbökbe rakták, alájuk

szárazjeget helyeztek, amikor ez elolvadt és a csapóajtó kinyílt, több millió példányban szétszóródtak. A léggömb azonban Romániába is eljutott és Sass Kálmán egy ilyen lapot vett magához. Jóllehet minden alapot nélkülöző szervezkedés volt, a román hatóságok mégis úgy értelmezték, hogy a magyarországi és erdélyi mozgalom összekötője Sass Kálmán. Ebből nyakatekert kémügyet eszkábáltak, amelynek a szálai állítólag Svájcig vezettek.

– **Miért pont Svájcig?**

– Az egész agyém a debreceni ÁVH-s főhadnagy, Mészáros Gyula fejéből pattant ki, aki Nagyváradon szigorúan titkos egyezséget kötött a Szekuritátéval. Ennek értelmében Sass Kálmán mellé a közbüntényes Boros Sándort teszik, aki elhítheti vele, hogy megszökik a börtönből és kéri, mondja el, hová, kihez menjen. Mészáros Gyula elképzelése szerint így fel tudná göngyölni az imperialista kémhálózatot, amely Erdélyt és Magyarországot köti össze a müncheni központtal. Svájc úgy került képbe, hogy amikor az ifjú Sass Kálmán ott volt teológiai továbbképzésen és a Genfi tavon csónakázott, felborult mellette egy másik, amelynek hölgy utasa a vízbe esett. Sass kimentette és kiderült, hogy Svájc leggazdagabb ruhakereskedőjének, Welti Henrichnek a felesége. A házaspár hálából örökre fogadta és könyörgött neki, hogy maradjon Svájcban, ő azonban visszatért Erdélybe. Amikor a hölgy 1934-ben felkereste, arról a román titkosszolgálat már tudott. Boros Sándort az ötvenes években a már igen idős hölgyvel akarták összehozni, majd rávenni, hogy egy Svájcban érkező repülőgéppel szöktesse meg Kálmánt a börtönből. Ez a második per, amit kutatok.

– **Es a harmadik?**

– Az „ENSZ memorandum” dr. Dobai István nemzetközi jogász nevéhez fűződik. Ő az erdélyi kérdés megoldására 1957. február 8-ra kidolgozta, hogy az ENSZ égisze alatt Erdélyt osszák két egyenlő részre, majd hajtásá végre a román–magyar lakosságcserét. Ezt a dokumentumot, amelyről Németh László, Tamási Áron, Ravasz László, Bibó István, Kodolányi János is tudott, akarták kijuttatni az ENSZ-be az ott tárgyalt „magyar kérdés” függelékéért. A negyedik per, ez Fodor Pál, csíkszeredai vasút- és sínépítő mérnök nevéhez fűződik, szintén lakosságcserét tervezett, ami nem kelet–nyugat, hanem észak–dél irányban Máramaros megyét kettévágva osztotta volna fel Erdélyt ugyancsak az ENSZ égisze alatt.

– **Ezeket az elképzeléseket a románok aligha fogadták volna el.**

– Persze, hiszen nekik is megvolt a saját tervük, amit 1941. október 15-én Sabin Manuila, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója Antonescu marsallnak át is nyújtott. Ebben leírták, hogy addig kell cserélni a területeket a szomszédos államokkal, amíg a 3,8 milliós kisebbségtől, elsősorban magyaroktól, megszabadulnak. A székelyek Kárpátaljára a ruszinok, az erdélyi magyarok pedig délre, a Timok völgyébe, a mai Szerbia területére kerültek volna az onnan Erdélybe hozott román származásúak helyére. Vasile Stoica román külügyminiszter-helyettes már ötmillió kisebbségitől szabadult volna meg az 1942-ben kidolgozott tervében, 1943-ban pedig kormányzintre emelték az ukrán–oros–román lakosságcsere tervet, csak a front közeledése miatt nem került rá sor. Vasile Stoicát később saját románjai zárták börtönbe, Sabin Manuila pedig disszidálni kényszerült.

– **Úgy tudom, hogy az egyetemi ifúsággal kapcsolatos pereket is kutatja.**

– Természetesen, hiszen 1956-hoz kapcsolódik Várhegyi István, harmadéves történészhallgató a romániai egyetemi oktatás megreformálására összeállított terve, amelynek szinte minden pontja napjainkban is használható. Éppen ennek nyomán erősödött meg a „Bolyai” Tudományegyetem elleni támadás, három per keretében ítélték el Páskándi Gézát, Dávid Gyula és Varró János irodalomtörténészt, Páll Lajost, Bartis Ferenc költőt, Vastag Lajost, Péterffy Irént. Szilágyi Árpád negyedéves földrajz–geológus hallgató azt hitte, hogy az Irodalmi Újságnak elküldött, a „Bolyai” Egyetemen kialakult fantasztikus hangulatról szóló beszámolóját nem olvassa a titkosszolgálat. Két perben összesen 49 évre ítélték, és ő lett az egyik résztvevője az 1958. július 14-i szamosújvári börtönlázadásnak. A magyar–román kapcsolattörténetben van tehát három olyan hét, amikor a magyar forradalom eszményképe lebegett a románok előtt, közülük nyolcvanegy román értelmiségit, diákot, egyetemi hallgatót ítélték el. Temesváron 1956. október 30/31-én összecsapásra is sor került a karhatalommal, ahol a műegyetemisták 12 pontos követelése a magyarországi programokkal megegyezett, hiszen azokat magyar diákok lefordították. Kétezer-ötszáz diákot letartóztattak, harmincegyet pedig hét-nyolc évre bebörtönöztek. A legfelsőbb pártvezetésnek később sikerült elhíttetnie, hogy a magyarok úgymond Erdélyt akarták és ezzel szembefordította a román közvéleményt a magyar forradalommal.

Szakács Gábor